

**Memòries de la
Reial Acadèmia Mallorquina
d'Estudis Genealògics,
Heràldics i Històrics**

16

PALMA 2006

**MEMÒRIES
DE LA REIAL ACADÈMIA MALLORQUINA
D'ESTUDIS GENEALÒGICS,
HERÀLDICS I HISTÒRICS**

MEMÒRIES
DE LA REIAL ACADEMIA MALLORQUINA
D'ESTUDIS GENEALÒGICS, HERÀLDICS I HISTÒRICS

Núm. 16

Director de Publicacions:
Antonio Planas Rosselló

Consell de Redacció:
P. Antoni Gili Ferrer
Pere de Montaner Alonso
Antoni Mut Calafell
Manuel Oliver Moragues
Rafel Serra de La Creu

© Alexandre Font Jaume
Gabriel Llompart
Román Piña Homs
Aina Pascual Bennasar
Miguel Ferrer Flórez
Sebastià Trías Mercant
Miquela Sacarès Taberner
Félix Pons Irazazábal
Antoni Mut Calafell

pels seus articles

Reservats tots els drets. Cap part d'aquesta revista pot ésser reproduïda, emmagatzemada en un sistema d'informàtica o transmesa de qualsevol forma o per qualsevol mitjà, electrònic, mecànic, fotocòpia, gravació o altres mètodes sense previ i exprés permís de l'editor de la revista.

ISSN 1137-6406

Dipòsit legal PM 658-93

Imprès a les Illes Balears per:
IMPREMTA POLITÈCNICA
Carrer de Can Troncoso, 3
Telèfon 971 71 26 60
07001 PALMA

ÍNDEX

Alexandre Font Jaume <i>La visió de l'Antiguitat a la Història del Regne de Mallorca de Joan Baptista Binimelis</i>	7
Gabriel Llompart <i>Cartes esparses de la Mallorca medieval</i>	31
Román Piña Homs <i>Las instituciones municipales de Malta y su permanencia bajo la Orden de San Juan</i>	51
Ana Pascual Bennassar <i>Can Ramis, una casa de mercaders al cor del barri comercial de Palma (Segles XV-XX)</i>	65
Miguel Ferrer Flórez <i>José Saturnino Bottach y Amengual (1828-1894)</i>	109
Sebastià Trias Mercant <i>Ramon Llull: Defectes i virtuts del millor llibre del món</i>	131
Miquela Sacarés Taberner <i>Lullianae Imagines: La iconografia de Ramon Llull i els principals episodis de la seva vida</i>	139
Miguel Ferrer Flórez <i>Controversias y luchas entre lulistas y antilulistas en el siglo XVIII</i>	157
Félix Pons Irazazábal <i>Unes reflexions sobre el Plet del Círculo</i>	167

Antoni Mut Calafell

Informe elaborat a petició de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics sobre el Còdex de Franqueses i privilegis del Regne de Mallorca conservat a l'arxiu de la Corona d'Aragó, i els seus antecedents codicològics

177

Memòria de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics

187

LA VISIÓ DE L'ANTIGUITAT A LA HISTÒRIA DEL REGNE DE MALLORCA DE JOAN BAPTISTA BINIMELIS

Alexandre Font Jaume

La imatge de l'Antiguitat a Mallorca, única a la qual aquí es fa referència, és, sens dubte, la que amb més nitidesa reflecteix el tarannà i les intencions dels historiadors. En efecte, la llunyania de l'Antiguitat la fa escenari apropiat dels interessos que es vulguin defensar i, a la vegada, l'antiguitat és, per si mateixa, un valor que prestigia la noblesa d'un poble. D'aquí l'interès d'aquest període i la desorbitada importància que Binimelis i altres historiadors, fins fa relativament poc, li han donat.

Metge, sacerdot els darrers anys de la seva vida i primer historiador del Regne, Joan Binimelis (1539-1616) gaudí d'una gran capacitat de treball, de la qual es gloria en alguna ocasió des de les pàgines de la seva Història de Mallorca. Dotat d'una sòlida formació científica, que Antoni Contreras considera a l'alçada de la de qualsevol metge d'Europa,¹ Binimelis posseïa amples coneixements no sols de medicina sinó també de matemàtiques i d'astronomia. No fou menor la solidesa de la seva formació literària. A Binimelis és abundosa la utilització d'autors llatins i grecs (incloent els bizantins), en una època a la qual saber grec a Espanya era vist amb suspicàcia i no resultava gaire freqüent.² Hi hem d'afegir una certa familiaritat en l'ús d'autors neollatins, amb els quals probablement entrà en contacte a Itàlia, a més d'un ample coneixement directe d'historiadors de la Corona d'Aragó (com Pere Antoni Beuter, Martí de Viciana, Gómez Miedes, Carbonell, Gaspar Escolano o el propi Zurita) i de la de Castella (Florián de Ocampo, Juan de Mariana o Ambrosio de Morales).³

¹ A. CONTRERAS, "Geografía y Medicina en el Renacimiento mallorquín: el historiador Joan Bautista Binimelis", *BSAL* 49, 1993, p. 453.

² L. GIL, *Panorama social del humanismo español*, Madrid, 1981, pp. 192-214.

³ La llista de fonts que esmenta Binimelis és, per tant, molt llarga; però destaquen especialment Florián de Ocampo (el "maestro Florian"), Pere Antoni Beuter i Martí de Viciana, amb la seva *Crónica de Valencia* (vegi's, per aquesta darrera font, E. DURÁN, "Joan Binimelis i la seva història de Mallorca", *BSAL* 847, 1993, p. 494; "Joan Binimelis i la guerra de les Germanies", *Randa*, 12, 1985, p. 121).

Com a historiador utilitza, a més de les fonts escrites, una ampla gama de recursos. Així, l'observació, directa i meticulosa, de tota l'illa de Mallorca, i la visita a Menorca, fixant-se no sols en la configuració física i en les dades de caràcter social, sinó en les restes arqueològiques talaiòtiques, “que hoy llaman antigors i atalayas”, com els poblats d'Artà, Capocorb, Sineu, Sóller, entre d'altres, o com la taula de Torralba d'En Salord, que interpreta ja com un altar.

Altres vegades, Binimelis s'interessa per les nombroses troballes arqueològiques que es duïen a terme a Sa Portella, vora Alcúdia; entre ells, “una estatua mar-mórea entera de Q. Cecílio Metelo, y que hoy se guarda su cabeza en casa de D. Raimundo de Verí, Juez de la Real Audiencia de Mallorca”, que es va trobar “en días pasados”,⁴ i que ha de ser el bust d'August velat de la col·lecció Campofranco. L'interès per l'observació directa dels monuments, propi del Renaixement, li permet situar Pol·lèntia vora Alcúdia, i gràcies a l'epigrafia relaciona una inexistent Labo, deduïda de l'errònia lectura d'una làpida, amb Alaior. Identifica, a més, amb l'actual la Palma romana.⁵

A aquest antiquarisme s'uneixen l'ús –moltes vegades abús- de la informació que es pot deduir de la toponímia, i la utilització de fonts orals i elements folklòrics, als quals acudeix Binimelis, en aquesta part antiga de la Història de Mallorca, per donar suport a la teoria que els primers habitants de Mallorca eren gegants. Sens dubte, l'existència de coves amb tresors ocults i de gegants, que a les rondalles són habituals i gairebé familiars, és molt antiga.

Altres vegades, encara que no, naturalment, en aquesta part de la història, Binimelis recorre a fonts que avui diríem arxivístiques. Uneix, així, una sòlida formació que qualificaríem, en sentit ample, d'humanista amb el recurs a una gran varietat de fonts.

L'estructura de la *Història de Mallorca*, mancada d'una revisió que li hagués evitat contradiccions i episodis confusos, segueix un patró tradicional a les històries d'Espanya, que comprèn elements descriptius i elements diacrònics. Entre els primers, a més de les observacions mèdiques i psicològiques referides als mallorquins, es troba una descripció del món i unes laudes de Mallorca.

Per a la descripció de les parts del món, Binimelis es fonamenta en geògrafs moderns, però aprofita la perspectiva clàssica i les informacions que li proporcionen els autors grecs i romans. Entre aquests darrers, Plini; entre els primers, Ptolemeu i Estrabó.

Ptolemeu fou l'autor de major crèdit durant el Renaixement, i el nostre cronista el segueix en la divisió i límits dels antics continents. Amb tot, Binimelis sembla mostrar major afinitat amb Estrabó, amb la seva visió global de la geografia, atenta no sols a les dades físiques del conjunt del món conegut, sinó també als aspec-

⁴ J. BINIMELIS, *Història del Regne de Mallorca*, IV, 15, p. 97 (ed. 1927). Aquesta obra no va veure la llum fins el 1927, en edició molt deficient i incompleta. No existeix cap edició de l'original català, malgrat que sembli impossible, de manera que citarem aquí per llibres i capítols, quan no utilitzem l'edició castellana.

⁵ Encara que a I, 20, p. 107 (ed. 1927) l'anomena “Pallama”, i la consideri prerromana, igual que “Pollencia” o “Potencia”.

tes humans. Amb aquesta perspectiva concorden la reconeguda propensió d'Estrabó per a l'estoïcisme i la simpatia de Binimelis envers aquest corrent filosòfic, així com l'interès del geògraf grec per facilitar una informació útil als governants. Per a ambdós autors les legions romanes, en dominar el món, acabaren amb la barbàrie i introduïren la civilització.

La descripció general de la Terra de Binimelis és, a més, deutora de l'obra d'Estrabó en molts d'aspectes concrets: la metodologia utilitzada per a la descripció dels continents, i, especialment, per a Europa, l'ús de determinats topònims antics, els límits, parts habitades i deshabitades, el caràcter dels habitants. Per a Àfrica, la diferència entre la part mediterrània i el sud; a Àsia repeteix, fins i tot, l'error de que l'Atlas travessa el continent de part a part. Amèrica, el nou continent per al qual no pot comptar amb les informacions de la Geografia antiga, està tractat de manera prou esquemàtica.

A la descripció de les parts del món segueix la de Mallorca, per a la qual Binimelis acudeix a les dades de l'observació personal, obtingudes en bona part quan va recórrer l'illa per aixecar el mapa de Mallorca. Així, les dimensions de l'illa, per a les quals rebutja les dades tant dels autors antics com dels coetanis, i dona les seves pròpies, o diverses observacions emmarcables dins un capítol de "curiositats". Però per a moltes de les notícies sobre fauna i flora el model segueix essent clàssic: les referències de Plini a l'excel·lència dels vins, la qualitat del blat, aus típiques de Balears, el conill. Sols l'absència d'animals verinosos (escorpins, serps), que recull el naturalista romà, és negada, en principi, per Binimelis⁶ (encara que després acceptada, amb atenuants).

Pel que fa als elements diacrònics, podríem dir que el fil cronològic de la part antiga de la *Història de Mallorca* comença el 18 de març del primer any de la Creació, data en la qual Orifiel inaugura el seu primer govern del món. Segueix amb la història prediluviana, el Diluvi Universal, Noè, la seva descendència i la població de la Península i de les Illes. Passa a continuació a tractar les diferents colonitzacions, per acabar la història antiga amb la romanització, la conquesta pels gots i les seves laudes. Un relat, per tant, amb la intenció de ser omnicomprensiu, per a la qual cosa Binimelis es veu obligat a recórrer tant a elements històrics com a elements fantàstics. Aquests dos factors, l'afany de no deixar res defora i l'actitud davant la veritat històrica, determinen en bona mesura la seva crònica.

Encara que a partir de la segona meitat del s. XVI es troben exemples d'històries arcaïtzants compostes amb el mateix afany,⁷ l'objectiu de fer una crònica general de Mallorca amb pressuposts del que seria més aviat una Història Universal no és deguda als corrents historiogràfics del moment, que havien abandonat ja aquests supòsits, sinó, probablement, a la preocupació de Binimelis per agradar i a un remar-

⁶ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 3, p. 16 (ed. 1927).

⁷ Com la crònica de fra Alonso de Maldonado o la d'Esteban de Garibay, que entre 1556 i 1566 escrigué *Los Quarenta Libros del Compendio Historial de las chrónicas y Universal Historia de todos los Reynos de España*, impresso en Amveres por Christophoro Plantino, MDLXXI.

cat temor a les crítiques, que el fan comparar la història amb un convit “en la qual se ponen muchas viandas y varias frutas y manjares; unas sirven para los doctos, que tienen el gusto delicado, y otros para los que no tanto, y otros menos”,⁸ perquè, de entre les viandes, “<unas son> de mucha, otras no de tanta, estima y precio”. *Delectare aut prodesse*, en feliç expressió d’Horaci.⁹

Més curiosa resulta l’actitud de Binimelis davant la veracitat de la Història. En realitat, la història antiga de Mallorca apareix tensionada per la contradicció entre la presència, conscient i voluntària, d’elements no històrics i l’exigència de veracitat, pressupost del qual parteix Binimelis en l’Argument, que comença dient “Entre tantas condiciones y leyes que debe tener la buena historia es que sea cierta y verdadera”, fonamentant-se en la coneguda definició de Ciceró de la Història,¹⁰ i al final del Prefaci, quan diu “En cuanto toca a narrar la realidad i la verdad de las cosas, no hallo en por qué reconocer ni dar ventaja a nadie, antes para mayor gloria de Dios deseo se entienda que en procurar esta verdad empleo y gasto todos mis haceres”.

La necessitat de la veritat històrica és també patent a la defensa aferrissada que fa de la Bíblia enfront de la poesia grecollatina, simbolitzada en Homer, que Binimelis considera lleugera, mentidera, cobdiciosa i falsa. Al darrera no és difícil trobar un tòpic: la poesia és mentidera, mentre que la història és vertadera, concepció que era plenament vigent en el Segle d’Or. El Quixot comenta al batxiller Carrasco: “No fue tan piadoso Eneas como Virgilio le pinta, ni tan prudente Ulises como lo describe Homero”,¹¹ observació a la qual respon el batxiller Carrasco: “uno es escribir como poeta y otro como historiador: el poeta puede contar o cantar las cosas no como fueron, sino como debían ser; y el historiador las ha de escribir no como debían ser, sino como fueron, sin añadir ni quitar a la verdad cosa alguna”. La contraposició entre poesia i història es troba ja a Aristòtil, per al qual¹² “l’historiador i el poeta no són diferents pel fet d’expressar-se en vers o en prosa, (...) sinó que la diferència consisteix en el fet que aquell conta les coses tal com succeïren, i aquest com haurien de succeir”; per la qual cosa la poesia és “més filosòfica i doctrinal” que la història.

No cal remarcar que la defensa de la Bíblia com a font històrica era d’una obvietat evident, i que també resulta completament retòric el menyspreu d’Homer i de la cultura clàssica, contradict no sols per la formació de Binimelis,¹³ sinó pel que diu a altres passatges de la seva crònica i pel propi ús del mite com a font històrica, funció del qual és, a més de delectar o omplir buits cronològics, prestigiar el regne

⁸ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 7, p. 38 i “Prefacio del Autor”, p. XXVI (ed. 1927).

⁹ *De arte poetica epistula ad Pisones*, 333.

¹⁰ *Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistra uitae, nuntia uetustatis*, CICERÓ, *De oratore*, 2, 35.

¹¹ M. DE CERVANTES, *Don Quijote de la Mancha*, II, 3.

¹² ARISTÒTIL, *Poética*, ed. Bekker, p. 1451a, lín. 38-1451b, lín. 5.

¹³ A títol de curiositat, entre les pertinences que figuren a l’encant dels seus bens es troba una gramàtica grega (BSAL 16, 1916, p. 190, núm. 434).

de Mallorca amb la presència d'herois, a qualsevol preu. Sols a títol d'exemple es pot indicar que per l'Illa passaren els argonautes, simples pirates que cercaven no el toisó d'or, sinó l'or del toisó; Hèrcules el tebà, amb el seu company Bali, que restà a les illes i els donà el nom; Hèrcules el libi, que matà el tirà Geríon, o el propi fill d'Hèrcules, Tlepòlem, que vingué amb els rodís després de la caiguda de Troia, sense que sigui obstacle que aquest heroi morís a mans de Sarpèdon en el setge d'aquesta ciutat.¹⁴ Per a alguns d'aquests mites Binimelis comptà, a més d'amb la seva imaginació, amb el suport d'unes fonts clàssiques secundàries i tardanes¹⁵ o amb la tradició de la Historiografia hispana, convenientment adaptada.¹⁶

La interpretació del mite és marcadament evemerista. Els déus, com és obvi, apareixen desproveïts de la seva divinitat, i les seves gestes interpretades amb criteri racional. Així, Prometeu no crea els homes, els fa savis,¹⁷ i Geríon no és un monstre de tres caps, és un tirà amb tres fills tan ben avinguts que semblen tres cossos amb un sol cor.

Amb tot, l'interès de la incidència de la mitologia a la història de Binimelis no resideix tant en el seu ús, excessiu i extemporani tractant-se dels últims anys del Renaixement, sinó en l'actitud de l'autor, que se sent en l'obligació de defensar amb vehemència les Sagrades Escripures, veritat revelada, de la falsedat de la mitologia grega i dels mitògrafs grecs, com abans s'ha dit. Tot plegat, aquestes circumstàncies ens duen a pensar que Binimelis concedeix un valor a la mitologia més alt del que intenta aparentar. Potser la clau estigui en la marcada tendència que presenta a sincretitzar elements bíblics amb altres procedents de diverses mitologies (clàssica, egípcia, hebrea, caldea). Noè fou identificat amb Janus i amb Caos, en tant que origen del món; Júpiter, "nombre que sólo pertenece a Dios", en alguna ocasió és un rei de Tessàlia,¹⁸ en altra, Nemrod,¹⁹ que, en algun passatge, és assimilat a Zoroastre²⁰ i a Saturn.²¹ A la vegada, Júpiter és també Belo, fill de Nemrod,²² i Titea, esposa de Noé, dona nom als Titans,²³ encara que altres vegades és Gea o Hèstia. Malgrat que trobem ja alguns d'aquests sincretismes a autors anteriors,²⁴ i, per tant, Binimelis no sigui original, pot ser un indicatiu que el nostre autor no volia

¹⁴ Cf. *Odissea*, 5, 659.

¹⁵ Així, per a Bali l'únic testimoni que tenim és T. Livi, *Periochae* LX; la notícia sobre la colonització ròdia de les Illes, ja apuntada per Estrabó, 14, 2, 10, no inclou la presència de Tlepòlem, sinó la de la seva descendència (a la *Biblioteca d'Apolodor*; *Epit.* 6-15-15-220).

¹⁶ El mite de la presència de l'Hèrcules libi i Geríon és obra, especialment, de l'arquebisbe Rodrigo Ximénez de Rada, que el desenvolupa a la *De rebus Hispaniae*; Binimelis es limita a fer-lo passar per les Balears. L'extensió del mite a la historiografia espanyola i l'abundantíssima bibliografia al respecte ens excusa de tractar amb detall el tema.

¹⁷ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 7, p. 44 (ed. 1927).

¹⁸ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 13, p. 65 (ed. 1927).

¹⁹ J. BINIMELIS, *ibid.*

²⁰ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 12, p. 63 (ed. 1927).

²¹ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 13, p. 65 (ed. 1927).

²² J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, "Argumento", p. XXXII (ed. 1927).

²³ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 11, p. 57 (ed. 1927).

²⁴ Com el Pseudo-Beroso, que presenta l'assimilació de Noé amb Janus, altres vegades identificat amb el seu fill Jànitus, al qual algunes històries fan fundador del Janiculus, vora el Vaticà.

fer-se sospitós d'incórrer en la creença que, sota diverses formes, les diferents mitologies amagaven el reflex d'una única veritat, la revelada a la Bíblia. Aquesta visió ecumenista de la mitologia és propera al neoplatonisme d'humanistes com Marsilio Ficino, que a la Florència del s. XV desenvolupà una mena de teisme universal; doctrina certament perillosa que faria comprensible l'actitud de Binimelis que, a la vegada que fa un ús abundós de la mitologia, cautelosament la condemna.

L'ús de la mitologia té, per tant, a més d'una vessant històrica i literària, unes connotacions polítiques i religioses que no es poden oblidar. Política i religió seran les claus que ens permetran entendre la Historia de Binimelis.

La intencionalitat política resulta òbvia des del moment en què el nostre autor escriu la seva obra per encàrrec de la màxima representació del Regne de Mallorca, la Juraria, amb la finalitat de “dotar de vida” un regne oblidat, restituint-li l’“eterna memoria y felice recordación” de la qual s’ha fet creditora, i encomanant-la a la immortalitat.

L'encàrrec no és gratuït. Quan s'uneix la Corona de Castella amb la d'Aragó, es va imposant un important canvi d'orientació política, que desplaçarà el pactisme tradicional de la Corona d'Aragó en favor de la uniformitat pròpia de la Corona de Castella. El canvi comença prest, perquè és detectable ja en Ferran el Catòlic,²⁵ però s'aguditzà amb Felip II, monarca que es negà a jurar altres privilegis que els que estiguessin en vigor,²⁶ creà una Reial Audiència de signe diferent a la demanada pels jurats i reformà la Procuradoria Reial. En el s. XVI, la resposta dels jurats consistí, entre d'altres, en un intent de potenciar la personalitat del Regne i ubicar-lo en el conjunt dels regnes de la Corona Hispànica. Així, l'encàrrec a Pere de Malferit de recopilar els privilegis i franquesses de Mallorca, o el de confeccionar una història de Mallorca, sense que reeixís cap dels dos intents. És també una necessitat sentida de manera apressant pel Principat de Catalunya i el regne de València, sobretot com a conseqüència de l'efecte dominó dels *Anales* de Zurita,²⁷ amb la seva exaltació dels mèrits aragonesos i és, en definitiva, una preocupació que tenen al Renaixement les diferents nacions, necessitades de dotar de contingut cultural i polític la nova organització estatal.

Dins aquest rerafons s'ha de situar l'encàrrec dels jurats a Binimelis, que es decidí a compondre una història de Mallorca mogut pel seu amor a la pàtria.²⁸ La qüestió és esbrinar quin sigui aquest amor i què designa amb el terme “pàtria”.

²⁵ Monarca que deixà sense efecte el Consell de Franquesa. Sobre el canvi d'orientació política en temps de Ferran el Catòlic, vegi's J. P. RUBIÉS, “La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència”, *Manuscrits* 17, 1999, pp. 207-235.

²⁶ Felip II sols volgué jurar les franquesses *prout et quemadmodum eis hactenus usi sunt et in presentiarum in eorum et cuiuslibet forum possessione existunt*. Vegi's A. PLANAS, *Los jurados de la ciudad y reino de Mallorca (1249-1718)*, Palma de Mallorca, 2005, p. 49.

²⁷ E. DURÁN, “Patriotisme i historiografia humanística”, *Manuscrits* 19, 2001, especialment pp. 55-58.

²⁸ Com molt bé senyala E. Durán a l'article esmentat a la nota anterior (p. 44), resultaria un anacronisme parlar de patriotisme en el sentit que actualment té aquest terme.

Respecte a la primera pregunta, el propi Binimelis sembla deixar-lo molt clar. Després de l'amor a Déu, ve ja l'amor a la pàtria, ja que "entre las obligaciones que todos los hombres tenemos, una, y no la menor, es la que nos constriñe a amar, servir y honrar a nuestra patria", i aquesta devoció arriba al punt que "no solamente nuestros bienes, honra y comodidades; pero aun la misma vida, ofreciéndose ocasión para ello, la hemos de exponer a los peligros de la muerte, cuando así lo pidieran de nuestra Patria"; Déu mateix ens creà "no menos para el bien y utilidad de la Patria que para nuestros particulares provechos y utilidades".²⁹

No resulta aventurat pensar que darrera aquestes expressions s'amaga un retoricisme d'arrel clàssica;³⁰ però la consciència clara de ser el primer historiador oficial i la finalitat de servir d'utilitat als governants fan que Binimelis accepti elements fantàstics com els mitològics,³¹ supprimeixi els històrics³² o els falsegi³³ *ad maiorem patriae honorem*, conscientment i deliberada, tot oblidant les seves preliminars declaracions en favor de l'exigència de veracitat històrica.

La delimitació clara del concepte i de l'àmbit de referència del terme "pàtria" respecte a expressions afins, com la de nació o estat,³⁴ resulta difícil en una època de profunds canvis polítics com és el Renaixement; i més encara determinar quina sigui realment aquesta pàtria.

Binimelis identifica "pàtria" amb "el solar en donde nacimos",³⁵ donant al terme un sentit etimològic i molt clàssic al mateix temps. No obstant, la pàtria no es redueix a un espai geogràfic; és un espai geogràfic dotat de vida i mereixedor d'honra. Ara bé, la lectura de la història de Binimelis ens du a la conclusió que existeixen varies pàtries, o, millor encara, una gran pàtria a la manera d'un *imperium* respecte del qual el regne de Mallorca seria una província, en el sentit romà dels termes. Aquest *imperium* no s'identifica amb la determinada organització política de l'Imperi Romano-Germànic, sinó amb la consciència de pertinença a una unitat cultural superior, no necessàriament identificada amb la Corona d'Aragó, sinó amb les Hispànies romanes i, en definitiva, amb Espanya, en singular, que és com habitualment utilitza Binimelis el terme. Coexistent amb aquest concepte d'Espanya es troba el d'Europa, integrada per regnes i províncies, entre els quals a Espanya li correspon el paper hegemònic enfront de l'enemic tradicional, que no és Itàlia, l'altiva capdavantera cultural, sinó França, com, en aquesta part antiga de la Història, es

²⁹ J. BINIMELIS, *op. cit.*, "A los Ilustres SS. Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca, el Dr. Juan Binimelis, Sacerdote", p. VI (ed. 1927).

³⁰ El tema del *dulce et decorum est pro patria mori* (HORACI, *Carmina* 3, 2, 13).

³¹ Com el cicle troià, els *nóstoi*, la fundació de Roma, la mitologia hispànica, la monarquia ibèrica i tant d'altres.

³² Com la dominació vàndala o el període bizantí.

³³ Com el relat de la conquesta romana de les Illes.

³⁴ Vegi's per a aquesta qüestió, entre d'altres, E. DURÁN, "Patriotisme i historiografia humanística", citat, pp. 43-58 i M. A. LADERO, "Patria, Nación y estado en la Edad Media", *Revista de historia militar*, 1, 2005, pags. 33-58.

³⁵ J. BINIMELIS, *op. cit.*, "A los Ilustres SS. Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca, el Dr. Juan Binimelis, Sacerdote".

dedueix de moltes circumstàncies: França deu el seu nom a un suposat Franco, fill d'Hèctor i relacionable, per tant, amb els mites troians, en tant que Hispània i Ibèria són nom de ressonàncies bíbliques, i, per tant, més antics;³⁶ Espanya fou cristiana i fou regne abans que França, i fins i tot els vents de França, que determinen el temperament dels francesos, són frígid, continu o discontinu. A Espanya li pertany, en definitiva, ser cap d'Europa, com molt clarament afirma Binimelis.³⁷

En aquest context, l'objectiu del nostre historiador és cridar l'atenció sobre l'existència d'una pàtria mallorquina, i que aquesta pàtria mallorquina obtengui, dins el conjunt de pàtries que és Espanya, el paper que li pertoca.

Curiosament, Binimelis no sembla entendre, almenys d'una manera excloent, aquesta reafirmació de Mallorca com una potenciació de la personalitat pròpia, sinó com una identificació amb Espanya i, per tant, com una participació i col·laboració amb les glòries d'Espanya. Resulta molt significatiu al respecte el tractament de tres períodes de la història de Mallorca: el post-diluvià i mític, el romà i el germànic.

Binimelis atribueix la primera població de les Illes al mateix personatge bíblic que repobla la Península, Túbal, que, segons llegenda molt estesa, arribà a Ibèria per Àfrica, i Binimelis, a més, el fa passar abans per les Illes. El substrat bíblic és, així, el mateix que el d'Espanya, si bé les Illes obtenen l'honor d'haver estat les primeres a ser poblades. No podem passar per alt el fet que Túbal inaugura una monarquia que és comuna a la Península i a les Illes.

Desapareguda la nissaga bíblica com a conseqüència d'una inaudita sequera, fenicis, grecs i cartaginesos dominen totalment o parcial les nostres Illes. Són colonitzacions que no afectaran tota Ibèria, malgrat que Binimelis, fidel al seu principi de dir sense afirmar, retoli el capítol referit als cartaginesos amb el títol "Cómo los cartagineses dominaron España, y las demás islas a ella adyacentes".

No essent el substrat comú a la resta d'Espanya, Binimelis no adoptarà una actitud especialment favorable envers aquests pobles. Particularment mal tractats són els grecs, que apareixen ja a l'expedició dels argonautes com uns pirates cruels i cobdiciosos. Partint de la profecia de Cassandra, segons la qual arribarien de la guerra de Troia a Mallorca uns beocis bruts i miserables, Binimelis fa els grecs culpables de tota la barbàrie balear fins el punt d'exclamar "pluguiera a Dios que los beocios no hubieran venido".

Tot i això ha quedat clar que el sentiment de Binimelis no és antihel·lenista. La seva posició respon a una declaració de principis: les veritats bíbliques, la "història sagrada", és autèntica, enfront de les falsedats de les llegendes mítiques.

Amb els cartaginesos el sentiment de Binimelis canviarà. Caldrà, en efecte, defensar els foners, glòria de Mallorca, que lluitaren a les seves files. A més, Hanníbal nasqué a Cabrera, si bé, seguint Florián de Ocampo i el P. Mariana, fill d'una rica dama de noble llinatge, de la qual sols es diu que era espanyola, sense

³⁶ Vegi's, al respecte, E. DURÁN, "Del Renaixement al Barroc", *Història, Política Societat i Cultura dels països Catalans*, Barcelona, 1997, p. 223.

³⁷ J. BINIMELIS, *op. cit.*, II, 39, p. 446 (ed. 1927).

especificar d'on, d'aquí que a la mallorquinitat d'Hanníbal per *ius soli* se li hagi d'afegir una espanyolitat per *ius sanguinis*, ni que sigui per via materna.

El nucli central d'aquest període cartaginès és l'actuació dels foners a les diferents guerres, qüestió que tracta amb poca claredat i amb nombroses inexactituds que ara no fan al cas. La virtut més representativa del geni mallorquí és el valor, ben manifestat quan els cartaginesos no poden emparar-se de Mallorca per la força i ho han de fer pacíficament, a poc a poc, amb afalagaments i bones obres. Al valor s'afegeix un orgull indomable, i, per posar-lo ben de manifest, Binimelis imagina una rebel·lió dels mallorquins, "movidos por algún maltrato", contra els cartaginesos, que són vençuts i estan a punt de ser expulsats de no mitjançar l'habilitat d'Amílcar; aquest, molt a les bones, els torna al domini cartaginès. No és aquesta l'única glòria dels mallorquins. Binimelis es mostra caut respecte a la notícia de Vegeci i de St. Isidor que els balears inventaren l'ús de la fona.³⁸ Per una banda sap que aquesta apareix ja a la Bíblia, i en episodis tan coneguts com el de David i Goliat. Per altra banda, li sap greu perdre un motiu d'honor per a la pàtria, així que distingeix entre història bíblica i història humana, i diu que dins aquest període sí és possible la invenció balear de la fona, fent-la extensiva a la ballesta i a les màquines de guerra, que Binimelis anomena "fonevos, algarradas y manganells", y altres "que llamaron trabuques (...) con las cuales echaban piedras tan grandes que pesaban dos y tres quintales".³⁹

I com que la història té un valor exemplificant, Binimelis aprofita la virtut guerrera d'aquests mallorquins per oferir aquest model a la joventut coetània, que "pluguiese a Dios que (...) dejase ya la cobardía y el rincón y volviese sobre sí nuestra nación mallorquina".⁴⁰

Tot i això, com afirma E. Durán, entre el mèrit de les armes o el de la cultura, Binimelis es decanta per aquesta darrera. La noblesa que presenta, a mode de *uiri illustres*, destaca, sobretot, per la saviesa o la santedat, no pels mèrits militars.

L'altra cara de la moneda dels foners és la seva barbàrie, molt evident en el seu costum de habitar a coves, tot i l'existència d'una mena de "jutges" o aristocràcia (que viuen a cases i vesteixen amb més dignitat), i en les seves escandaloses pràctiques sexuals a les noces. Aquests ritus no són ocultats, com feren els cronistes posteriors;⁴¹ més tost Binimelis mostra una certa complaença en la comparació dels costums amatoris dels mallorquins amb certs casos de prostitució sagrada.

Rera els cartaginesos arriben els romans. Serà el poble admirat, la nissaga comuna, la civilització modèlica. Roma aporta una doble noblesa: la moral, fonamentada en l'honestedat i la virtut, d'arrel essencialment estoica, i la civil, o noble-

³⁸ VEGECI, *Epitoma rei militaris*, 1, 16; ISIDOR, *Originum s. etymologiarum*, 14, 6.

³⁹ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 19, p. 97 (ed. 1927).

⁴⁰ J. BINIMELIS, *op. cit.*, "Prefacio del autor", p. XXVI (ed. 1927).

⁴¹ Aquesta part apareix suprimida a l'edició de 1927; no així a la traducció castellana de l'original català, de 1765, que es troba manuscrita a la Biblioteca de la Societat Arqueològica Lul·liana (pp. 155-167). No consta el traductor. A la portada apareix el llinatge "Vich de Superna", aparentment corresponent al posseïdor del manuscrit.

sa de sang. D'aquí el capítol dedicat a lloar no sols l'ascendència de Metel, conqueridor de les Balears, sinó tot el poble romà, descendent del troià, per enlairar el qual recorre Binimelis al conjunt de llegendes fundacionals de Roma.

La barbàrie balear, en tot cas, serveix de contrapunt a l'acció civilitzadora i unificadora de Roma, que intervingué a Espanya com a conseqüència de la "cruel-dad grande que usaban los cartagineses contra los españoles".

Per a la descripció de la romanització de Mallorca l'escull més important que Binimelis hagué de superar fou salvar l'honor de l'actuació dels foners, gairebé ridiculitzada a la versió oficial romana de la conquesta de les Illes, única que tenim.

La font més extensa sobre la conquesta romana de les Balears és Florus, autor de segona fila que resumeix Tit Livi, l'historiador nacional romà, unint un fort sentiment nacionalista a un abundós ús dels recursos de la oratòria. La història era, al cap, un *opus oratorium minus*. D'acord amb aquesta versió, Roma declarà la guerra a les Illes perquè els seus habitants es dedicaven a la pirateria. El senat envià un cònsol de prestigi, Cecili Metel (les glòries de la família del qual ha lloat Binimelis abans), que cobrí de pells les naus, de manera que els projectils de la fona rebotassin. Els mallorquins atacaren temeràriament per mar amb embarcacions molt fràgils; de seguida que provaren la superioritat romana, fugiren cridant com ramat, i, lluny de presentar batalla, fou necessari anar-los a cercar per vèncer-los, fent una gran mortaldat.

Aquesta versió oficial romana ve contradita pel fet que Metel aconseguí els honors del triomf, que legalment no podia proporcionar un simple *bellum piraticum*, gairebé una operació de neteja, de manera que hem de veure aquí la utilització d'un recurs retòric: el contrast entre la superioritat de l'exèrcit del poble romà, que aconsegueix la victòria amb tota rapidesa i facilitat, i el salvatgisme i covardia dels balears. La font romana no és, per tant, objectiva; però Binimelis, lluny de ponderar l'objectivitat de la versió romana, confrontant-la amb les poques dades que ens proporciona una altra font, Estrabó, es decideix a reinventar la història. Així, la causa de la conquesta no és la pirateria, que actua com a simple pretext, sinó la situació estratègica de les Illes, clau per entrar a Hispània Citerior, i el perill que suposava la possibilitat d'una aliança dels foners amb els cartaginesos, encara que Cartago havia deixat d'existir feia més de 20 anys. Metel i el seu col·lega Flamini són encarregats de l'empresa. Menorca cau amb facilitat, però els mallorquins presenten una resistència tan aferrissada que Metel, per no posar en perill l'armada i poder enterrar els morts, es dirigeix a Maó, on fa guarnir les naus amb pells. Torna Metel a Mallorca, on es desenvolupa una llarga lluita que acabà, donada l'aclaparadora superioritat numèrica dels romans, amb la retirada dels balears, que envien una ambaixada a Metel prometent acceptar la sobirania romana a canvi de conservar la llibertat i la terra.

La història escrita per Binimelis és, per tant, una història inventada que té poc a veure amb l'escrita per Florus, i resulta, a més, aliena a la pràctica romana; però salva l'honor dels balears i gaudí de bona acollida entre els historiadors mallorquins

posteriors. Des d'aquest moment, els romans deixen de ser un poble aliè; és el propi poble de les Illes, que aprèn el llatí de seguida, per disposició de Metel, molt abans, com assenyala Binimelis, que els castellans, que no el saberen fins al temps d'Antoní Pius, "por donde se pueden gloriarse mucho los mallorquines".

Metel en persona ensenya els balears a empeltar l'ullastre per aconseguir oli i a plantar vinya, a més de poblar Palma i Pol·lència. Més encara, fidel a l'estratègia de dir sense afirmar, Binimelis addueix el forassenyat testimoni d'alguns que deien que l'emperador Tiberi envià a l'Islla com a ambaixador Vociè Montà, en realitat un orador de la Gàl·lia narbonesa desterrat per crim de lesa majestat,⁴² "por ser hombre doctísimo en todas las ciencias y muy ingenioso. (...) Dícese de éste que fue inventor de muchas cosas ingeniosas, y entre tantas, lo fue de las hondas tejidas de cueros de animales".⁴³

Per la seva banda, Mallorca ateny un grau de romanització tan gran que esdevé la creadora del símbol de la reialesa per excel·lència: la porpra aplicada a la toga, una laticlàvia que perdurarà en la gramalla dels jurats. L'invent de la laticlàvia, fonamentat en el testimoni d'algunes fonts clàssiques, és inversemblant i probablement, com suposava ja en el s. XVIII J. C. Wernsdorf,⁴⁴ es deu a una confusió de vocables polisèmics.

Desaparegut l'Imperi romà, un nou poder s'empara de les antigues províncies, el dels bàrbars. Els gots arriben a fer-se amb el domini de tota la Península per la força de les armes, aconseguint després de Roma un reconeixement de les seves conquestes. Aquest punt té una especial importància per a la historiografia de l'època, perquè implica la legitimitat de la monarquia goda, i, per tant, la legitimitat de la reconquesta o recuperació de la Hispània capta, i la de les diverses monarquies, descendents de la goda. Al mateix temps, els gots ofereixen un model de monarquia per a tota Espanya.

Amb tot, no foren els gots, sinó els vàndals, els qui ocuparen les Illes, i això suposa un element pertorbador dels principis d'unitat i continuïtat operants a la Península, de manera que Binimelis recorre altra vegada a la falsificació de la història: els vàndals no es diferencien dels gots, encara que per això hagi de sincretitzar amb reis vàndals la famosa llista dels reis gots. Fou aquest poble el que passà a Àfrica i, aprofitant l'avinentsa, s'empararen de les Illes, a les quals imposaren els noms de Major Gòtia i Menor Gòtia, a imatge de la catalana Gotholania.

Major problema suposà la conquesta i administració bizantines sobre les Illes, perquè, caigut l'Imperi d'Occident, Bizanci esdevé l'única hereva de l'antiga Roma, de manera que un domini bizantí sobre les Illes podria considerar-se a la vegada diferenciador i legitimista.

⁴² TÀCIT, *Annales* 4, 42. Vegi's. A. FONT JAUME, "Condenas criminales en las Baleares romanas", *Mallorca i el món clàssic* (I), M.C. Bosch-P.J. Quetglas eds., Barcelona, 1991, pp. 136-137.

⁴³ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 19, p. 94-95 (ed. 1927).

⁴⁴ J. C. WERNSDORF, *De antiquitatibus Balearicis exercitatio*, Brunswigae, MDCCLX, pp. 81-85.

L'obstacle s'elimina de manera expeditiva: obviant per complet aquest període. "Las Baleares fueron godas", diu⁴⁵ Binimelis, "desde el 417 hasta los árabes".

No obstant, és segur que Binimelis coneix les fonts d'aquest període encara poc clarificat de la Història de les Illes, perquè en un altre passatge de la seva crònica cita Procopi, autor del *De bello Vandalico* (font de la conquesta bizantina), i la tan fugaç com incòmoda (pel que suposa de dependència de França) sobirania d'aquest país, en esmentar un Bernat, nét de Carlemagne, com a comte de Mallorca.⁴⁶

Amb Jaume I, que Binimelis presenta com a model de prínceps cristians i continuador dinàstic de la monarquia goda, les Illes es reintegren a la fe i a la terra hispànica que naturalment li pertocava.

L'altra dimensió que conforma la història de Binimelis és la religiosa, en realitat molt unida a la política, ja que la defensa del catolicisme, tant contra l'islamisme com de l'expansió del protestantisme, és un dels eixos vertebradors de la política de Felip II. La religió està present, d'una manera molt palpable, a la Història de Binimelis.

Encara que la història antiga no és el període millor per comprovar el rebuig de la reforma luterana i la defensa dels postulats de Trento, sí queden alguns trets ben significatius. A part de la professió de determinats articles del Credo que fa des de les pàgines de la Introducció, Binimelis defensa la Transsubstanciació i la Comunió sota les dues espècies, a més de la veneració als sants (a propòsit de Santa Cecília i la gens *Caecilia*), i el primat de Pere.

Per defensar el primat de Pere, Binimelis es val de la llegenda que Noè, després del Diluvi, passà d'Àfrica a Itàlia, on, a imatge de sant Pere i dels seus successors els papes de Roma, fundà el Vaticà. Noè morí precisament a Itàlia, i no volgué que es guardàs memòria del lloc del seu enterrament per evitar que el divinitzassin; pretensió vana, perquè, com s'ha esmentat, va ser identificat amb Janus, el déu de les dues cares, una mirant a Armènia i l'altra a Europa. L'establiment i mort de Noè a Itàlia, on també s'establí i morí S. Pere, respon a una tradició medieval, i no és, per tant, original, però Binimelis l'aprofità com a imatge del primat de Pere.⁴⁷

Dins aquest context religiós no resta lluny del pensament de Binimelis el concepte d'Espanya com a campiona del catolicisme. A Espanya li correspon el liderat polític d'Europa, i si un dels eixos de la política és la defensa del catolicisme, sembla lògic que li pertanyi el liderat religiós. No de bades els primers cristians d'Occident es troben a Espanya, i, per tant, a Mallorca,⁴⁸ on ens queda el testimoni d'hagiotopònims com la cova de Sant Martí, Sant Vicenç o Santa Ponça.⁴⁹ A Espanya, d'altra banda, vengueren els apòstols més importants, no sols Sant Jaume,

⁴⁵ J. BINIMELIS, *op. cit.*, II, 40, p. 181 (ed. 1927).

⁴⁶ *Ibid.*, IV, 2, p. 8 (ed. 1927).

⁴⁷ Tot i això Binimelis no suggereix que el caràcter bifront de Janus, amb una cara mirant a Occident, on es troba Europa, amb els protestants, i una altra a Orient, on hi ha els cristians ortodoxos sigui imatge de la universalitat del vicariat del papa.

⁴⁸ J. BINIMELIS, *op. cit.*, II, 36, p. 162 (ed. 1927).

⁴⁹ *Ibid.*, p. 164 (ed. 1927).

el Major,⁵⁰ també el propi Sant Pere,⁵¹ que estigué a Pamplona, bressol de la dinastia reial catalano-aragonesa, i Sant Pau, que, segons opinió que fa seva Binimelis, escrigué l'*Epístola als Hebreus* per als jueus de Saragossa. Espanya, finalment, és la nació amb més sants, més màrtirs i més confessors.⁵²

Altres aspectes tocants a la religió, com l'ús de la Bíblia, ofereixen particular interès.

L'afany de precisar-ho tot, d'abraçar-ho tot, empeny Binimelis no sols a començar la seva crònica universal gairebé en el moment del *fiat lux*, com abans s'ha dit, sinó també a ampliar les notícies que ens proporciona el *Gènesi*, perquè, en paraules de Binimelis, "claramente se conoce que Moisés, al cual fueron reveladas las cosas del principio del mundo, va tratando con mucha brevedad aquello que pasó antes del Diluvio del patriarca Noé, y parece que se daba mucha prisa para llegar al patriarca Abraham". Les fonts a les quals recorre són "doctores auténticos". En realitat, vora alguns autors cristians, com Sr. Jeroni, Binimelis ha d'acudir per una part a fonts judaïques, de molt diferent signe, des dels oracles de la sibil·la d'Eritrea o el sincretisme de Filó d'Alexandria fins a Flavi Josep; i per l'altra, a falsificacions de gran transcendència, com el Pseudo-Metodi o el fals Berosus.

Del primer grup és important l'historiador Flavi Josep, al qual ha consultat Binimelis en l'atribució de germanes bessones a Caïn i Abel, diversos aspectes de la vida de Caïn i la seva descendència, el naixement de Set o detalls de la construcció de l'arca.⁵³

En el segon grup de fonts destaca la *Reuelatio S. Methodii de temporibus nouissimis*, d'autor anònim i escrita en grec a Síria, en el transcurs del s. VIIè. Es presenta com una revelació particular a St. Metodi, bisbe de Pàtara que visqué al s. IV, i alerta del perill ismaelita, és a dir, àrab. L'obra fou traduïda al llatí al s. VII, i gaudí a Europa d'un extraordinari èxit quan les circumstàncies que la propiciaren es reproduïren a Occident amb la irrupció de l'Islam.⁵⁴ El Pseudo-Metodi és una brevíssima i particular història de la Humanitat dividida en períodes de mil anys, quil·lades, les primeres dedicades als temps bíblics. Binimelis coneix l'obra a través de la *Historia Scholastica* de Petrus Comestor, on s'afirma que Metodi, estant en presó, va demanar i obtenir una revelació de l'Esperit Sant respecte a la fi dels temps,⁵⁵ cir-

⁵⁰ Circumstància que no resultava en absolut fútil; així, amb aquest fonament Santiago de Compostela arribà a disputar a Roma el primat de Pere.

⁵¹ J. BINIMELIS, *op. cit.*, II, 42, p. 449 (ed. 1927).

⁵² J. BINIMELIS, *op. cit.*, II, 36, p. 162 (ed. 1927).

⁵³ *Antiquitates Iudaicae*, I, 2-6.

⁵⁴ L'edició crítica de la versió llatina fou publicada per E. SACKUR, *Sibyllinische Texte und Forschungen. Pseudometodius, Adso und die Tiburnische Sibylle*, Halle, 1898; L. VÁZQUEZ DE PARGA ha publicat una versió castellana anterior a 1579, juntament amb altres textos, precedida d'un interessant estudi preliminar, a "Algunas Notas sobre el Pseudo Metodio y España", *Habis* 2, 1971, 143-164. Vegi's una altra versió, també en castellà, del text editat per Sackur a J. LOZANO-L. ANAYA, *Literatura apocalíptica cristiana*, Madrid, 2002, pp. 271-288.

⁵⁵ "...Methodius orauit, dum esset in carcere, et reuelatum est ei a Spiritu de principio et fine mundi, quod et orauit, et scriptura, licet simpliciter, reliquit", *Patrologia Latina*, 198, col. 1076.

cumstància que assenyala Binimelis, afegint que Metodi “Escribió entonces muchas cosas que no han llegado aun a noticia y cognición de todos, y son ciertamente merecedoras de ser notificadas al mundo”,⁵⁶ prova inequívoca que a la Mallorca del seu temps aquestes falses revelacions ja no es coneixien ni gaudien del favor del públic. Binimelis l'utilitza sobretot per introduir la figura de Jónitus, el quart fill de Noè.⁵⁷

De major transcendència resulta la influència del Pseudo Berosus, falsificació d'un text sobre el Diluvi del sacerdot caldeu Berosus, feta per Anni de Viterbo amb la finalitat política d'enaltir la monarquia hispànica. D'aquesta obra surt la notícia, fonamentada en el testimoni, molt dubtós, de Flavi Josep,⁵⁸ de l'arribada a Espanya de Túbal, nét de Noé, i la fundació d'una monarquia hispana ja poc després del Diluvi. De mans de la crònica de Florián de Ocampo, el Pseudo Berosus tingué una gran transcendència a Espanya fins al s. XVI,⁵⁹ quan sorgeixen veus crítiques que, en qualsevol cas, no escoltà Binimelis, que acull la tesi del tubalisme, afegeix l'arribada de Túbal a Balears i accepta la primera monarquia d'Espanya i la tirania de Gerión, que s'empara del poder, amb la qual cosa el cicle bíblic entronca amb la mitologia clàssica.⁶⁰

En conjunt, les notícies que Binimelis ens dóna d'aquests primers temps no contradiuen les Escriptures, però en la seva major part procedeixen de fonts extrabíbliques, algunes apòcrifes i altres falsificacions, acollides amb tanta bona fe com falta de sentit crític i pròpies d'èpoques anteriors a les darreries del Renaixement.

Aspecte important a l'obra de Binimelis en relació a la religió és el de l'astronomia.

No hi ha dubte de la vocació de Binimelis per l'astronomia, no diferenciada encara de l'astrologia.⁶¹ Resulta evident l'indissimulat interès que el nostre autor mostra per algunes històries del cicle bíblic on intervé l'astrologia o l'astronomia; així, no deixa d'anotar que Jónitus inventà l'astronomia, o la versió segons la qual Noè va descobrir la proximitat del Diluvi gràcies al curs dels estels, encara que a continuació afirmi la superioritat de la Bíblia. Binimelis fins i tot arriba a esbossar la diferència entre el coneixement producte de la ciència i el resultat de l'astrologia, propi de Noè i els seus fills, “que como en aquellos tiempos los hombres vivían

⁵⁶ *Op. cit.*, I, cap. 8.

⁵⁷ Vegi's al respecte C. J. VERDUIN *Looking for Jonitus*, <http://www.leidenuniv.nl/~fsw/verduin/jonitus/jonitus>.

⁵⁸ Flavi Josep esmenta uns ibers cap els quals partí “Theobel”, fill de Jafet, però no queda clar qui eren aquests ibers (*Antiquitates Iudaicae*, I, 6, 1).

⁵⁹ Vegi's al respecte J. CARO BAROJA *Las falsificaciones de la Historia*, Barcelona, 1992, pp. 83-111.

⁶⁰ Seguint una llarga tradició medieval iniciada per l'arquebisbe Rodrigo Ximénez de Rada a les seva *Historia de rebus Hispaniae*, I, 3.

⁶¹ Sabem, així, de l'afecció de Binimelis per l'observació del cel no sols perquè entre els instruments que consten a l'encant dels seus béns (publicat per Gabriel Llabrés al *BSAL* 16 (1916), pp. 186, núm. 192) figuren dues “trompes” “per mirar de lluni”, sinó perquè ell mateix confessa, en diversos passatges (com en el cap. VI del llibre I o en el cap. I del tom IV) la pràctica diària d'observar el cel “amb instruments matemàtics” (vegi's el vol. I, cap. I, p. 4 de l'edició de 1927).

tantos centenares de años, con facilidad pudieron observar las revoluciones de los siglos y las conjunciones, oposiciones y aspectos de las Estrellas y de los Planetas, y por esto lo supieron y alcanzaron con mucha claridad; lo que ahora los Sabios van mendigando entre tinieblas".⁶²

D'aquesta afecció del nostre autor per l'astronomia se'n deriven algunes conseqüències per a la seva història de Mallorca que val la pena assenyalar. En primer lloc, la inclusió, fora del patró seguit a la historiografia, d'uns apartats dedicats a la influència dels cossos celestials en la conducta humana i al govern del món per set intel·ligències. En segon lloc, la utilització d'uns plantejaments astrològics que presenten aspectes difícils de conjugar amb l'ortodòxia, com la compatibilització de la presciència divina i el determinisme astral amb el lliure albir, qüestió especialment perillosa perquè, en definitiva, entronca amb el problema de la predestinació, acceptada pels luterans. No cal dir que la possibilitat de l'endevinació per mitjà dels astres és condemnada amb contundència i des de sempre per l'Església⁶³ mitjançant diverses disposicions conciliars o pontificies⁶⁴ i entre elles, naturalment els decrets de Trento.⁶⁵

En realitat, el pensament astrològic de Binimelis no és original ni està exposat sistemàticament. Es centra en dos eixos relatius, d'una banda, a les set intel·ligències planetàries i el govern del món, i d'altra a la influència dels dotze signes del Zodíac i dels astres en general sobre els pobles i els esdeveniments.⁶⁶

Pel que fa al primer aspecte, Binimelis cita, com a autoritat en la qual fonamentar-se, Pitàgoras, Plató⁶⁷ i Aristòtil (potser resultàs excessivament perillós citar determinats gnòstics, Ptolemeu o alguns estoics), i a ells, genèricament, alertant que no poden ser del tot creguts, atribueix la teoria de les set intel·ligències que presideixen altres tants planetes i tenen la missió de governar el cel i el món. No obstant, el sistema astrològic que propugna Binimelis sembla tenir poc a veure amb la concepció cosmològica d'aquests autors, tot i aprofitar el marc geocentrista pre-coper-

⁶² J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 14, p. 123 de la versió manuscrita de 1765 abans citada.

⁶³ A la Bíblia, el rebuig és molt clar (vegi's., per exemple, *Deuteronomi* 18, 10-14, o *Isaias* 47, 27), i els Pares de l'Església, com St. Agustí (així, *De ciuitate Dei* 5, especialment 1-11), conscients del perill que suposava el fatalisme, condemnen l'endevinació; no obstant, donada l'extensió del seu ús, a la pràctica l'Església mostrà una certa permissivitat, malgrat els casos de Priscil·lià, Cecco d'Ascoli o el propi Servet, per posar alguns exemples d'èpoques diferents. Al Renaixement es va perdre l'interès per l'astrologia clàssica, que rep un cop de gràcia amb el sistema heliocèntric de Copèrnic.

⁶⁴ Com, entre d'altres, els de Toledo (any 400) canon 14 i el símbol *Quicumque*; el de Braga (del 561), 9 i 10; la Carta *Pastoralibus curis*, del 785, etc. Vegi's E. DENZINGER, *El magisterio de la Iglesia*, Barcelona, 1963.

⁶⁵ Vegi's el *Decret sobre la justificació*, especialment el cap. 12 i cànons IV, V, XV i concordants.

⁶⁶ Vegi's, per a una visió històrica concisa dels deus zodiacals i els deus planetaris, KEN GILLMAN, "Doce Dioses y Siete Planetas", *Considerations*, vol. XI, 4, nov.1996-enero 1997, pp. 63-95, trad. de Joanna Murdoch.

⁶⁷ Un llibre del qual, amb el títol "Platonis opera", es troba a l'encant dels seus bens (*loc. cit.*, p. 191, núm. 440).

Retrat de Joan Baptista Binimelis, que es troba al manuscrit de la traducció castellana de la *Història del Regne de Mallorca* de 1765 (Biblioteca de la Societat Arqueològica Lul·liana).

ISLA DE **MALLORCA.**

Mapa de Mallorca que es troba al manuscrit de la traducció castellana de la *Història del Regne de Mallorca* de 1765 (Biblioteca de la Societat Arqueològica Lul·liana).

nicà.⁶⁸ En realitat Binimelis, amb la cautela que el caracteritza, ha atribuït a filòsofs del prestigi de Plató i Aristòtil les idees en les quals creu, convertint en astrologia allò que era astronomia: un sistema de set planetes presidits per set intel·ligències, que s'alternen en el govern del món, durant un període de tres-cents cinquanta anys i quatre mesos, a partir del 18 de març del primer any de la creació, començant per Orifiel, que presideix Saturn, el planeta més llunyà. A continuació, Anael, que regeix el planeta Venus; segueixen Zachariel, que té encomanat el planeta Júpiter, Rafel, amb el planeta Mercuri, Samael, a qui correspon el planeta Mart, Gabriel, que governa la Lluna, i Miquel, a qui correspon el Sol; una vegada acabat el seu primer torn de govern, comencen un segon govern, i així successivament.

Binimelis, coneixedor del fet que sols Miquel, Gabriel i Rafel són esmentats a la Bíblia com a arcàngels, i que Uriel apareix en el deuteronomí Esdras IV, en cap moment els anomena d'altra manera que "intel·ligències"; però resulta clar que es tracten dels mateixos que una tradició secular considerava arcàngels. A més que uns regents que actuen en nom i per encàrrec de Déu i que imprimeixen al seu govern el seu particular caràcter plantegen el problema del mal al món, resulta evident que la successió de governs amb característiques específiques i a intervals regulars ofereix una sòlida base per la confecció de profecies.

L'anònim autor que el 1765 traduí al castellà la versió catalana i la transcrigué, se n'adonà dels problemes teològics que presentava la doctrina de Binimelis quan adverteix "esto huele a astrologia judiciaria".⁶⁹ S'equivocà, no obstant, quan afirmava que Binimelis no coneix ni el nom correcte ni l'ordre de govern dels set arcàngels, d'acord amb la revelació de sant Amadeu. Binimelis resumeix i, de vegades copia gairebé literalment, l'obra d'un important màgic, J. Tritemius, *De septem secundis*, escrita el 1508 i publicada el 1515.⁷⁰

⁶⁸ En efecte, Pitàgoras cregué en un univers de deu cossos celestes (per a la qual cosa hagué d'imaginar una anti-terra), girant entorn no exactament de la terra, sinó del foc, segons recull Aristòtil (*Metaphysica*, ed. Bekker, 986a, lín. 8 ss; *De caelo*, ed. Bekker, 293a., lín. 17 ss.). Pel que fa a Plató, encara que és al diàleg *Timeu* on principalment es desenvolupa la seva concepció de la cosmologia, resulten particularment interessants, als nostres efectes, el final de la *Politeia* (*Respublica*, ed. Stephanus, 616b, lín. 6 ss.) i *Phaedrus* (ed. Stephanus, 246, 4-247, 4), on Plató presenta els deus olímpics (excepte Hèstia) vigilant i ordenant l'Univers. Influenciat per la idea d'harmonia i música de Pitàgoras, Plató presenta l'univers com un cel esfèric, enrevoltat per la Via Làctia, que comprèn, com si es tractàs d'un fus, una sèrie de cercles concèntrics, un dins l'altre; l'exterior, més gran, de diferents colors, conté les estrelles del Zodíac; a continuació els restants cercles, de diferent lluentor i color, amb els set planetes; l'octau, corresponent a la Terra, és de moviment més ràpid. Cada un dels cercles dóna una nota, resultant-ne una melodia perfecta. Cap a aquest cel es dirigeixen les ànimes, immortals, per cercar un cos mortal i, alhora, un destí irrevocable; però l'elecció del cos i del destí són completament lliures per part de les ànimes. Aristòtil, per la seva banda, configura un univers únic i etern, format per diverses esferes al centre de les quals es troba la Terra. Entre l'esfera extrema del cel, on se situen les estrelles, formades d'èter, el quint element, i la Terra, conformada pels quatre elements empedocleus, es troben diverses esferes, també fetes del quint element, però contaminades segons la proximitat a la Terra (*De caelo*, ed. Bekker, 283b, lín. 26 ss. i 292a., lín. 18 ss. La inserció d'aquest tractat en el conjunt de l'obra d'Aristòtil no ha estat exempta d'interpretacions diferents). Aquí se situen els planetes, vivents però sense influència determinant sobre el món subllunar i sobre l'home.

⁶⁹ p. 92 de la traducció manuscrita de 1765, abans esmentada.

⁷⁰ He utilitzat una versió italiana d'aquesta obra, *Delle cause secondarie delle celestiali Intelligenze, che governano il globo sotto Dio*, <http://www.prophetias.it/nostradamus/trithemius/trithemi>.

Un segon eix dins les creences astrològiques de Binimelis es centra en la influència del signes del zodíac i dels astres en general en països i persones.

En el seu temps era pràctica comuna atribuir la constitució del cos i el temperament a causes medio-ambientals, seguint la doctrina galenista-hipocràtica fonamentada en Hipòcrates (i el seu tractat *De terra, aquis et locis*) i en Galè,⁷¹ i que en realitat ha gaudit d'una llarga vigència sense problemes teològics perquè no entrava en col·lisió amb els postulats de l'Església.⁷²

Pel que fa a Mallorca podriem dir que hi havia entre els grecs i els romans dos corrents diferents;⁷³ el que creia l'Illa àrida i el temperament dels mallorquins ferotge, i el que considerava Mallorca fèrtil i el caràcter dels illencs, pacífic. Cap dels dos corrents convenen als propòsits de Binimelis; el primer, perquè el nostre autor no podia acceptar una Mallorca estèril; el segon, perquè implicava l'atribució als mallorquins d'un caràcter pacífic, poc acordat amb la perspectiva cavalleresca de l'autor. D'aquesta manera, Binimelis es recolza en l'autoritat d'un tan antic com desconegut Simposi,⁷⁴ que situa a Mallorca la morada de Mart i Venus, però dins un context exclusivament metafòric i literari, no astrològic. De qualsevol manera, contrarestada així l'opinió dels clàssics, Binimelis pot deduir que els mallorquins són "muy coléricos y biliosos, de mediocre estatura, de pocas carnes, de color cetrino, ágiles y de buen ingenio".

El problema ve quan l'influx medi ambiental procedeix no exactament de la determinada composició dels quatre elements que componen el món sublunar, sinó de l'acció de l'astre o astres sota el particular domini dels quals es troba la persona o poble. Aquesta influència s'exerceix a través de l'aire, causa segona, sobre els elements empedocleus, i, a través d'aquests, sobre el caràcter i el temperament. Així, en tractar els costums dissoluts dels mallorquins prerromans, afirma Binimelis que "semejantes inclinaciones las engendra la propia patria, y que de ellas las tomamos todos los hombres, y también de los climas y aspectos lunares y que por se van engendrando y procreando diversos temperamentos, lo que esfuerzan mucho Hipócrates, Platón, Plutarco y otros".⁷⁵ Aleshores Binimelis salva, nominalment, el lliure albir afirmant que aquesta influència s'exerceix principalment sobre esperits dèbils. Però l'afirmació de l'influx dels astres sobre el món sublunar és categòrica,

⁷¹ Els aspectes mèdics de l'obra de Binimelis han estat excel·lentment tractats a l'article d'A. CONTRERAS "Geografía y Medicina en el Renacimiento mallorquín: el historiador Joan Bautista Binimelis", *BSAL* 49 (1993), pp. 451-484, ja esmentat, que senyala la probable influència en el tractament astrològic de Binimelis del metge Jeroni Cardano.

⁷² L'*Index librorum prohibitorum* de 1559 condemna tots els llibres sobre adivinació de fets futurs *iis tantum naturalibus obseruationibus exceptis, quae Nauigationis, Agricolationis, fuae Medicæ artis iuuande gratia confcriptæ sunt*. L'exclusió de l'art de la medicina permetia explicar les malalties mitjançant l'influx celest; la de l'agricultura, la proliferació de calendaris dels pagesos, les "rodes".

⁷³ A. FONT JAUME, "Les Balears a Grècia i a Roma. Esbós d'una imatge i d'una realitat", *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les Illes Balears*, XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 2005, pp. 165-173.

⁷⁴ Que no pot tractar-se de Coelius Firmianus Symposius, autor d'uns *Aenigmata* que no fan menció de Mallorca.

⁷⁵ J. BINIMELIS, *op. cit.*, I, 19, p. 167 de la versió manuscrita de 1765.

fins el punt que, conegut el signe dominant, es poden compondre horòscops. Així, quan apareixerà la pesta de València o com influí el zodíac en la conquesta de Madina Mayurqa.

També per conèixer el signe astrològic corresponent a Mallorca, determinant del caràcter dels mallorquins, Binimelis es trobà en la dificultat que suposaven unes fonts clàssiques “adverses” en aquest punt. A l’astrologia pròpiament dita, sols Manili havia determinat el signe corresponent a la zona on se situen les Illes. Molts de motius feien de Manili un autor d’interès per a Binimelis. Manili era un fervent defensor de l’excel·lència de l’astrologia com a mode de conèixer la inexorabilitat del destí;⁷⁶ la seva defensa de l’existència d’una harmonia i un ordre que presidien l’univers i, en definitiva, la seva cosmologia estoica,⁷⁷ fonamentada en la teoria empedòclia dels 4 elements, havien de resultar atractius per a Binimelis.

Manili considera⁷⁸ que els pobles d’Hispania, la rica Gàl·lia i Germània estan sota el signe de Capricorn, i Capricorn, estrictament parlant, té baix la seva competència, afavorit per Vesta, habilitats referides essencialment a la mineralogia; com afirma⁷⁹ el poeta, “s’ha de considerar sota el teu domini <Capricorn> tot allò que ha de menester del foc i demana contínues flames per a la seva obra: a tu et correspondrà descobrir mines ocultes, fondre les riqueses dipositades a les venes de la terra, doblegar amb mà segura els materials, tot allò que es fabrica amb or i plata. Responsabilitat teva serà que l’ardent farga forgi el ferro i el bronze”.

Si la mineralogia resultava adequada per a Hispania, és clar que aquesta geografia astrològica de Manili⁸⁰ no convé gaire a Mallorca ni als propòsits del nostre autor de presentar el poble balear si no civilitzat, sí al menys valent i combatiu, de manera que Binimelis decideix situar Mallorca sota el domini d’un signe de caràcter més marcial, l’Escorpí, que amb l’agulla de la seva coa “fa els esperits ardents per a la guerra i els campaments de Mart”.⁸¹

Per això recorre en primer lloc a l’acció d’altres astres, que, si entren en conjunció, modifiquen la influència del signe dominant, seguint els postulats d’Alboumassar.⁸²

D’aquesta manera, Binimelis concreta que les Illes estan sota la influència de Mart, el déu de la guerra, i que els illencs són: “fuertes, animosos, iracundos, rijosos, ardientes, pronto aparejados para todos los peligros, vanagloriosos, amigos de vengarse y no saben sufrir injurias. Son por otra parte los hombres generosos y buenos para la guerra, sufren poco las injurias, fáciles en empezar cosas y perezosos en acabarlas. Tal como esta es la generación mallorquina”.

⁷⁶ MANILI, *Astronomica*, 1, 1212 4, 1-24 etc.

⁷⁷ *Id.*, 1, 149-172.

⁷⁸ *Id.*, 4, 791-796.

⁷⁹ *Id.*, 4, 244-255.

⁸⁰ *Id.*, 4, 744-817.

⁸¹ *Id.*, 4, 220-221.

⁸² Alboumassar fou autor del tractat *De magnis conjunctionibus, annorum revolutionibus ac eorum projectionibus*, Augustae Vindelicorum, 1489; existeixen altres edicions.

Tant si realment Binimelis creia en l'influx de Mart sobre Mallorca com si ens trobam aquí amb una altra utilització interessada de l'astrologia, la veritat és que les seves teories sobre els set planetes i la influència dels astres col·loquen aquest autor dins una òrbita d'astrologia judiciària fora de l'ortodòxia catòlica, situació en la qual incideix la seva visió del relat bíblic, aspecte sobre el qual el Concili de Trento mantén una ferma posició, contrària a qualsevol interpretació que no sigui exclusivament la derivada dels textos canònics.

En terreny tan llenegadís, Binimelis, astutament, s'apressa a proclamar la Creació i Providències divines, la precedència de la Bíblia i el lliure albir de l'home, i a recórrer, de vegades, amb una ambigüitat calculada, a l'argücia d'atribuir les seves opinions a altres autors o referir al passat els horòscops, a més de demanar la protecció del bisbe Vic y Manrique, des de les línies de la Dedicatòria. D'aquest tarannà astut donà bona prova Binimelis quan l'octubre de 1604 fou acusat pel testimoni sòlidament i coherent mantingut de cinc monges. El tribunal de la Inquisició el processà per sol·licitació, i, el que resulta molt més greu, per incórrer en l'heretgia dels il·luminats.⁸³ A la primera audiència, Binimelis al·legà, respecte a la primera acusació, que els tocaments eren deguts a actes mèdics, i, respecte a la segona, que no recordava les expressions susceptibles de ser herètiques. Després, aconsellat pel seu advocat, reconegué íntegrament els fets integrants de la sol·licitació, i negà els constitutius de la il·luminació, aconseguint una condemna no més greu que altres per sol·licitació.⁸⁴

A la condemna inquisitorial d'una vida privada poc edificant i una òptica històrica extemporània i desenfocada per nombrosos elements extrahistòrics (i àdhuc falsificacions), com afirma G. Ensenyat,⁸⁵ cal afegir, potser, les inevitables enveges⁸⁶ i, sense dubte, un contingut religiós molt perillós i poc acord amb el concili de Trento.⁸⁷ El cúmulo de circumstàncies feren la història de Binimelis no sols impubliable, sinó poc recomanable i àdhuc inconvenient. Tot plegat, Joan Binimelis es convertí, durant gairebé 400 anys, en una mena d'autor maleït, al qual

⁸³ *El tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe, 1578-1806*, transcripción, estudio preliminar, y notas de Llorenç Pérez, Lleonard Muntaner y Mateu Colom, Palma de Mallorca, 1986, volum I, pp. 239-240; L. PÉREZ MARTÍNEZ, "Relaciones de causa de fe", *Fontes Rerum Balearium* II, vol. I, 1978, pp. 224-226.

⁸⁴ *Ibid.* núms. 315, 355, 364, 365, 392 etc.

⁸⁵ G. ENSENYAT, "Quina acceptació tingué la Història del Regne de Mallorca? de Joan Binimelis", *BSAL* 49 (1993), pp. 497-510. Vegi's també A. L. MOLL "Les llegendes en les narracions històriques: el cas de l'Història de Mallorca de Joan Binimelis", a *Historia i llegenda al Renaixement, Actes del IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga*, *Estudi General* 23-24, Girona 2003-2004, pp. 249-261.

⁸⁶ G. Llabrés, enigmàticament, apunta com a causa de l'escasa difusió de la Història de Binimelis els "Herederos de Terrasa, los Jesuitas, la nobleza" (Arxiu Llabrés, 678, fol solt corresponent a gener, 12, dimarts, 1917).

⁸⁷ I aquí no es podia adduir un desconeixement dels decrets conciliars, donat el seu ministeri sacerdotal; cal anotar que precisament a l'encant dels seus béns figura (*loc. cit.*, núm. 480, p. 191) "-it. un libre intitulat Consili Tridentini".

no resultava correcte esmentar,⁸⁸ i la visió negativa de Binimelis es perllonga fins ben entrat el s. XX. Cal afegir que amb evident injustícia i completa hipocresia, perquè Binimelis, a més de conservar-nos informacions de gran vàlua, adapta per a la història de Mallorca un model que seguiran, amb pocs canvis, els historiadors posteriors.

Jeroni Alemany, a la part general i a la història antiga de Mallorca,⁸⁹ Joan Dameto i Bonaventura Serra, per no citar autors posteriors al s. XVIII, han seguit el model ofert per Binimelis i han aprofitat moltes de les notícies que dóna, sense citar-lo o citant-lo per condemnar-lo, tot i que ells també han falsejat, amb intencions semblants però amb major concurs de l'erudició, parts significatives de la història antiga de Mallorca.

Però probablement el nostre historiador féu molt més que oferir un model a la historiografia. Binimelis fou el forjador d'aquesta imatge de Mallorca i dels mallorquins tòpica, utòpica i un punt entranyable que ha arribat fins als nostres dies.

⁸⁸ Com exemple d'aquesta actitud negativa àdhuc a la historiografia estrangera podem citar el cas de Grasset de Saint Sauveur, que a començaments del s. XIX comentava (*Viaje a las islas Baleares y Pithiusas, escrito durante los años 1801 a 1805*, Palma, tom I, 1952, trad. del francès de F. Gual de Torrella, p. 7) de la història de Binimelis: "he perdido mucho tiempo en esta penosa lectura".

⁸⁹ Còpia de la qual es troba a l'Arxiu Salvà de Sa Llapassa. Agreec a Marià Salvà les facilitats donades per consultar-la.